

Hrabě, Vladimír

O původu těsných a volných přístavků

In: *Otázky slovanské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*,
17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp.
177-185

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119405>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O PŮVODU TĚSNÝCH A VOLNÝCH PŘÍSTAVKŮ

(Na materiálu staroruském)

VLADIMÍR HRABĚ (Praha)

Českoslovenští lingvisté již od doby mladogramatické věnovali značnou pozornost problému, zda některé z nesplyvavě připojených i normálních větných členů, vyjádřených jmény, nejsou větného původu. V této souvislosti lze uvést práce J. Baudiše, J. Zubatého a F. Trávníčka.¹ J. Baudiš v cit. práci předpokládá větný původ i pro normální podmět věty dvojčlenné, vycházejí přitom z faktu, že stejný obsah jako větou typu *Tatínek už přišel* lze vyjádřit v řeči vzrušené dvěma větnými útvary: *Tatínek! Už přišel!*, při čemž usuzuje, že mezi oběma možnými způsoby vyjádření je genetická souvislost a typ emfatický je starší.

Každé řešení otázky původu nominálních větných členů může být jenom hypotetické, neboť nás zavádí do doby, kdy se v indoevropských jazycích nemůžeme opřít o písemné památky. I tak se mi však zdá přístup takového druhu, jaký vidíme u Baudiše, poněkud přímočarý a nevystihující složitost problematiky. Při zkoumání konkrétních případů nelze vždy tvrdit, že by typ emfatický byl geneticky starší než typ normální. V současné ruštině je např. velmi rozšířeno užití volného doplňku kladeného před větou: *Усталая, она замолчала*. U Bestuževa-Marlinského nacházíme takový doplňkový výraz vydělený větnou emfatickou intonací: „*Неопытный! он еще не знал, что на золото в нравственной торговле можно купить только мишуру...*“²

Bylo by možno se domnívat, že se zde zachovala původní větná platnost tohoto druhu doplňku. Ve skutečnosti je však doplněk stojící před větou ve slovanských jazycích galicismem, kalkem francouzských konstrukcí typu: *Une fois trahi, il ne croit personne*.³ Do ruštiny přešel již v platnosti polovětné vazby a zvolací intonace se na něj navrstvila v uvedeném příkladu druhotně pod vlivem kontextu.

¹ J. Baudiš, *Studie o perfektech*, Věstník Královské čs. společnosti nauk, Praha 1910, 6—21; J. Zubatý, *Potměšilý*, Naše řeč 9, 1925, 97—108; F. Trávníček, *Neslovesné věty v češtině II, Věty nominální*, Brno 1931, zejména 135—210.

² A. A. Bestužev-Marlinskij, *Мулла-Нур* (1835—1836). Příklad uvádí v poněkud jiné souvislosti L. A. Bulachovskij, *Русский литературный язык первой половины XIX века*, Moskva 1954, 446.

³ Srov. též práci J. Dvořáčka, *Nejčastější galicismy v novočeské skladbě*, Naše řeč 16, 1932, 65, 97, 129, 161.

Ve svém příspěvku chci ukázat možnost jiného přístupu k řešení otázky původu nominálních větných členů a omezit se přitom na dílčí problém, vznik volných a těsných přístavků (shodných substantivních přívlasktů). I v nejnovější práci dotýkající se této problematiky se autor, R. Mrázek, přidržuje názoru, že volný i těsný přístavek jsou původu větného.⁴ Mrázek usuzuje v podstatě takto: Volný přístavek vznikl z neúplné (přisudkové) věty jmenné nesponové, parenteticky vložené do většího větného celku za slovo, které je jejím subjektem: *a om Cyru noudooxъ к Дабилу, пристанище моря Индѣйскаго* (Хож. Аф. Ник. стр. 29, r. 1466 — 1472). Větná platnost výrazu *пристанище* se projevuje v tom, že je v nominativu a neshoduje se se svým určeným členem *к Дабилу* v pádě. Dnes bychom řekli *к Дабилу, пристанищу*. Pokles takové parentetické věty jmenné ve volný přístavek se tedy projevuje jejím mluvnickým podřízením větnému celku, do něhož byla vložena, přitom však její produkt, volný přístavek, podržuje intonaci typickou pro parentezi a má tedy samostatnější postavení než normální členy věty jednoduché. Těsný přístavek pak vzniká z volného ztrátou intonační samostatnosti a tím se stává normálním větným členem. Např. *яко же бо похвалися Езекии царь посломъ царя Вавилонскаго* (Сл. Дан. Зат. стр. № 17), s předpokládaným původem z *Езекии, царь* (cit. práce, s. 43 n.)

Tento výklad je na prvý pohled velmi logický a přesvědčivý, při zkoumání materiálu však se nám objeví některé rozpory. Na jedné straně volné i těsné přístavky nacházíme již v mnohem starších slovanských textech, než je uvedená památka, i v jiných jazycích indoevropských staršího údobí, např. ve starořečtině, latině, staré angličtině aj. Je tedy třeba klást vznik přístavků jako větněčlenských kategorií charakterizovaných shodou v pádě do doby velmi dávné. Na druhé straně nelze tvrdit, že parentetická věta jmenná přechází v té či oné dochované větě ve volný přístavek. Její užití je možné v mluvené řeči až dodnes: *А это на один день только, на одну минуту к дяде — богатый старик, а завтра же назад* (Гоголь, Ревизор, действие 4, явление 16). Srov. též české: *Ona mohla dostat od pana generálního flastr, aby mlčela, mohlo se jí to hodit, vdova, oba synové a zeta měla nezaměstnaný...* (V. Lacina, Slyš a piš, Praha 1961, s. 113). Jak je vidět, parentetická věta jmenná a volný přístavek jsou dvě zhruba synonymní konstrukce, lišící se svou funkcí stylistickou, které v jazyce koexistují po velmi dlouhou dobu a o nichž nemáme žádný důkaz, že jedna geneticky předcházela druhou. I kdybychom zjistili, že ve starší redakci některé památky je použito parentetické věty a v redakci mladší volného přístavku, nešlo by o přechod věty v přístavek, nýbrž o náhradu jedné konstrukce jinou hotovou konstrukcí synonymní. Je ovšem třeba připomenout, že ani R. Mrázek v cit. práci nepředkládá svou koncepci nijak kategoricky a upozorňuje, že přímých důkazů pro ni není.

⁴ R. Mrázek, *Nominální věty neslovesné v staré ruštině*, Studie ze slovanské jazykovědy (sborník k 70. narozeninám akad. F. Trávníčka), Praha 1958, 29—52.

Předpoklad větného původu těsného přístavku je ještě mnohem méně pravděpodobný než přístavku volného. Zatímco volný přístavek je pojen s větou parentetickou shodnou intonací, intonační podoba těsných přístavkových spojení (kratičká pauza mezi oběma komponenty a přízvukové vytčení druhého) je s intonací parenteze v přímém rozporu. Proti původu těsného přístavku z parenteze svědčí i ta okolnost, že pod vlivem aktuálního členění větného nebo sémantiky může být těsný přístavek kladen též před svůj určený člen, při čemž přenáší s sebou přízvukové zdůraznění, např.: *Вас продали ваши изменники командиры.* (Шолохов, Тихий Дон, Ленингр. 1945, 455.) Taková spojení s těsným přístavkem stojícím na prvním místě nacházíme již ve velmi starobylých ruských textech, a to jak spojení ustálená *трость-дерево, ковыль-трава, Иордан-река*, tak i spojení produktivně tvořená. Například ve Slově o pluku Igorově se vyskytuje spojení *князь Игорь i Игорь князь*, při čemž se nám zdá, že slovosled obou komponentů zde může záviset již na aktuálním členění větném: *ту Греци и Морава поютъ славу Святославу, каютъ Князя Игоря, иже погрузи жиръ во днѣ Каялы рѣкы Половецкя, Русского злато насыпаша. Ту Игорь Князь высѣдѣ из сѣдла злата...*⁵ Vzniká teda otázka, pro který komponent takových spojení bychom měli předpokládat větný původ?

Nyní se pokusím o vlastní výklad původu těsných přístavků. Německý lingvista E. Schwyzer pokládá za hlavní zdroj vzniku těsných přístavkových spojení v jazycích indoevropských souřadná pádová spojení dvou substantiv.⁶ Jako příklad takového souřadného spojení dvou substantiv, předchůdce těsných spojení přístavkových, lze uvést staroindické *Tám abhréna vṛṣṭyā gūhatho divi* (Rgvéd V, 63, 4). V překladě K. Geldnera do němčiny to znamená: *Die (die Sonne) verhüllt ihr durch das Gewölk, durch den Regen am Himmel.* (Harward Oriental Series, 34, 1951, s. 72.) Tento příklad uvádí též A. A. Potebňa a rozmnožuje jej některými dalšími, z nichž lze v českém překladě uvést např. *chobotem slonem hrdina pevně chycený.*⁷ Zejména závažné je však Potebňovo pozorování, že taková starobylá souřadná substantivní spojení vyjadřující vztahy obsahově podřadné se uchovala i ve slovanských jazycích, zejména ve velkém množství ve staroruštině. Pro nedostatek místa se omezím na 2 doklady: *Отпуска и обыски и отпускъ княгини Домны... в татбѣ, в лошадехъ вершено* (А до Ю. Б. II, 184, г. 1600), *и порукою по мнѣ Якимѣ*

⁵ Příklady ustálených spojení srov. v práci F. I. Buslajeva, *Историческая грамматика русского языка*, Moskva 1959, 451. *Слово о полку Игореве* citováno podle výboru strus. textů S. P. Obnorskij—S. G. Varchudarov, *Хрестоматия по истории русского языка I*, Moskva 1952, 213.

⁶ E. Schwyzer, *Zur Apposition*, Abhandlungen d. Deutschen Akad. d. Wissenschaft zu Berlin, phil.-hist. Klasse, 1945/46, č. 3 (Berlin 1947). Vedle souřadných pádů uvádí E. Schwyzer jako možný zdroj některých těsných přístavkových spojení sdružené vokativy typu *Bože! Otče!*, z nichž vzniklo např. latinské *Jupiter*, zvlášť vyčleňuje přístavek látkový, např. *ein Krug Bier*. U volného přístavku předpokládá větný původ.

⁷ A. A. Potebnja, *Из записок по русской грамматике III*, Chafkov 1888—1889, 206.

ручался въ той дѣвкѣ Малашкѣ в очищенѣ нижегородецъ Ондръянъ... (А. до Ю. Б., III, стр. 20, г. 1686).⁸ Stará souřadná spojení substantivní však mohla vyjadřovat ve staroruštině rozmanité obsahové závislosti, nejen objektové, nýbrž i přivlastňovací, vztah celku a části, pleonasticky pojmenovávat tutéž věc dvěma synonymními názvy (hendiadis) aj. V citované Potebňově práci je těchto dokladů velké množství.

Ke gramatické charakteristice starých souřadných spojení substantivních lze říci toto: O jejich starobylosti svědčí nejen shoda s doklady staroindickými, nýbrž i to, že v pozdějším vývoji ve staroruštině byla až na malé výjimky nahrazena spojeními, v nichž je podřadný obsah vyjádřen též podřadnou formou: в татѣбе лошадей, в очищении девки. Stará souřadná spojení pádová byla jakýmsi předchůdcem dnešních několikanásobných větných členů, nemusela však s nimi být vždy plně totožná, podobně jako není stará parataxe větná z doby předpisemné plně totožná s dnešním souřadným souvětím. Zřejmě v případech, kdy se pádová souřadná spojení skládala ze členů obsahově závislých, nebyly jejich komponenty při výslovnosti oddělovány hlubším intonačním předělem, jaký je typický pro dnešní několikanásobné členy. Přitom však se nelze domnívat ani, že v těchto spojeních byl vždy jeden člen více přízvukově zdůrazněn, jak je tomu v dnešních spojeních s těsným přístavkem. O tom svědčí zbytky starých souřadných spojení, jež se nezměnila v těsná spojení přístavková a zachovala svůj původní charakter až do novoruštiny: *Идут они путем-дорогою, и близко ли, далеко ли...* (Народные русские сказки А. Н. Афанасьева III, Москва 1957, 24); *Теперича вы произросли в казаков и должны отцов-матерей слушать и все прочее...* (Шолохов: Тихий Дон, 70). Druhý člen spojení zde nemusí být přízvukově vyťčen. Konečně velmi významným rysem mnohých původních souřadných spojení substantivních bylo, že nemohla být z věty, kde jich bylo užito, abstrahována a existovat mimo dané závislé postavení. Nelze si představit, že by např. uvedené spojení *в татѣбе в лошадах* mohlo být transponováno do nominativu *татѣба лошади* a fungovat ve větě jako podmět, a to proto, že mezi komponenty není sémantický vztah předmětu a jeho znaku, který by jim dovolil vytvořit jednotné pojmenování bez vyjádření hypotaxe. Jejich shodný pád se zde objevil jen proto, že se ve starším jazyce pocítovala závislost obou na slovese. Nebude se to zdát nepřirozeným, uvědomíme-li si, že při užití předložky s výraznějším příslovečným významem můžeme i dnes říci *Byl vyslýchán kvůli koním* (místo *kvůli krádeži koní*).

Jinak tomu je v případě spojení hendiadických. Zde obě substantiva označují tentýž předmět, mohou tedy vytvořit jednotné pojmenování i mimo závislé postavení a podržet přitom shodný pád, např. v novoruském „путь-дорога“. Konečně může nastat i takový případ, že se ve spojení souřadných pádů setkají dvě substantiva,

---

⁸ *Акты относящиеся до Юридического быта древней России, изданные Археологической комиссией*, СПб, II том г. 1864, III том 1884 г.

jež označují týž předmět a jsou přitom ve vztahu rodu a druhu nebo druhu a jedince, z nichž tedy v plánu obsahovém jedno zužuje pojmový rozsah druhého. Taková spojení mohou být abstrahována z dané věty a vytvořit sdružené pojmenování při zachování shodného pádu. Přitom ten komponent, který provádí zúžení obsahu daného pojmu, je pochopitelně silněji přízvukově zdůrazněn, protože on je komponentem rozlišujícím dané spojení od spojení jiných, tvořených od téhož základu, např. *рыба окунь, рыба сом, ковыль трава, плакун трава*. Tak vzniká ze souřadných pádů těsné spojení přístavkové.

Těsná spojení přístavková ve starší ruštině ještě nesou stopy tohoto původu, projevující se často v opakování předložky před těsným přístavkem, např. *Ключ к моим словам в небесной высоте и замок в морской глубине, на рыбе на ките и никому эту кит рыбу не добыть и замок не достать кроме меня* (Л. Майков, Великорусские заклинания, 427, příklad uvádí A. A. Potebňa, cit. práce, 170); *ты ся саблямъ потручяти о шеломя Половецкия, на рѣцѣ на Каялѣ, у Дону великого* (Сл. о полку Иг., cit. výbor ze staroruských textů Obnorského a Barchudarova, 211). Předložka může být opakována i jinde, u přístavků volných, jak uvidíme, zde však, jak ukazuje kontext, jde nesporně o spojení těsná s druhým elementem přízvukově vytčeným. Vysvětlením vzniku těsných spojení přístavkových ze starých souřadných pádů substantiv odstraníme i překážku, která byla při předpokladu větného původu těsného přístavku nepřekonatelná, a to skutečnost, že již v nejstarších textech nacházíme hojně případy postavení těsného přístavku před určované substantivum. To, že se zároveň ustaluje více slovosledných typů těsných přístavkových spojení, je ve shodě s tím, že ani slovosled v původních souřadných pádových spojeních nebyl pevný.

Ustálení těsného přístavku jako syntaktické kategorie s pojmenováací funkcí ovšem změnilo mluvnický charakter spojení, z nichž se těsný přístavek vyvinul. Stejný pád obou substantiv v těsných přístavkových spojeních není již projevem parataxe (stejného vztahu obou ku třetímu slovu), nýbrž je znakem podřízenosti jednoho z nich druhému (shody určujícího komponentu spojení s určovaným). Formálním projevem podřízenosti je pak silnější přízvuk na určujícím komponentu.

K pochopení problematiky vzniku volného přístavku mi pomohlo porovnání stavu v jazycích slovanských s jazyky aglutinujícími, z nichž jsem zkoumal zejména turečtinu. Turečtina těsný přístavek nemá a vyjadřuje tyto obsahové vztahy tzv. vazbami izafetovými. Určující člen izafetové vazby závazně stojí před určovaným a mezi členy neexistuje shoda v pádě; navenek je spojení reprezentováno jen určovaným členem. Např. *nevěsta pana Süleymana* se řekne turecky *Süleyman Efendiye gelin*, což je v doslovném převodu do češtiny „Süleyman panu nevěsta“. Substantivum *Süleyman* zůstává nesklonné, dativní affix, vyjadřující závislost izafetového spojení na substantivu *gelin* má jen substantivum *efendi*.⁹ Vedle toho však má tu-

⁹ Příklad uvádí A. N. Кононов, *Грамматика современного турецкого литературного языка*, Moskva—Leningrad 1956, 429.

rečtina přístavek volný, který co do formy i obsahu projevuje překvapující shodu s volným přístavkem v našich jazycích. Obě substantiva, mezi nimiž je vztah široké totožnosti, stojí ve shodném pádě, např. *Raiif Efendî büyük kızından, Necladan bir şeyler gibiydi.* (A. N. Kononov: cit. práce, s. 428). „Pan Raif od své nejstarší dcery, od Nedžli, jako by něco očekával.“ Volný přístavek *Necladan* má též ablativní affix *dan* jako určovaný člen spojení *kızından* (od jeho dcery). Z tureckého materiálu vysvítá jednak zajímavá skutečnost, že existence těsného a volného přístavku se vzájemně nemusí podmiňovat, jednak důkaz těsné souvislosti volného přístavku s několikanásobnými větnými členy. Samotní turkologové totiž nevzali plně na vědomí existenci volného přístavku v turečtině jako členu shodného v pádě se svým určovaným substantivem. A. N. Kononov pokládá uvedené spojení *kızından, Necladan* za několikanásobné předměty, čemuž by ostatně nasvědčovala i interpunkce, a existenci shody v pádě v našem smyslu v turečtině vylučuje (srov. cit. práci, s. 379). V některých jiných dokladech stejné mluvnické povahy však je interpunkční vydělení volného přístavku k předmětu stejné jako v našich jazycích, ukazujíc tím na intonaci nesplývavého připojení, např. *Siz, onu, bu adamı, tanırsınız...?* (cit. práce, s. 429). „Vy ho, toho člověka, znáte?“ (*Onu* i *adamı* jsou akusativy.) Jindy jsou opět volné přístavky kladeny do závorek. Lze tedy usuzovat, že volné přístavky v turečtině jsou též charakterizovány nesplývavým připojením, i když interpunkční označení nebývá důsledné. Vidíme, jak kategorie volného přístavku v turečtině vyrůstá z několikanásobných větných členů tím, že pokud je mezi několikanásobnými členy vysvětlující vztah široké totožnosti, druhý člen získává intonaci parentetické vsuvky. (Parenteze existuje v turečtině též.)

Vzniká otázka, zda můžeme podobný vývoj předpokládat i pro slovanské jazyky. Domnívám se, že ano, že se i ve slovanských jazycích vyvinul volný přístavek z několikanásobných větných členů, nebo i z jejich předchůdců, souřadných pádů substantiv. Ve výše uvedených příkladech následovaly souřadné pády, z nichž vznikla těsná přístavková spojení, za sebou bez výraznějšího intonačního předělu mezi nimi. Jistě však již od pradávna bylo také možné druhý člen takového souřadného spojení připojit až dodatečně, po pauze, jako vysvětlivku či dodatečné zpřesnění členu předcházejícího. Pro větší názornost lze uvést, že i dnes můžeme říci: „Byl vyšetřován kvůli krádeži, kvůli koním.“ Také příklady ze staroruštiny podporují tento výklad: *И архимандрит с братьею молят Бога о здравьѣ, о мнѣ Великомъ Князѣ и о моемъ сыну Князѣ, а не вступается...* (A. Ист. I, стр. 134, г. 1472)¹⁰ „... modlí se za zdraví, (totiž) za mne velkoknížete a mého syna knížete...“. V památce je naznačeno interpunkčně nesplývavé připojení druhé části pádového spojení a i z kontextu vyplývá její vysvětlovací charakter, přestože spojení substantiva a osobního zájmena užitého tam, kde bychom očekávali zájmeno přivlastňovací,

---

¹⁰ *Акты исторические, собранные и изданные Археографической комиссией I, СПб 1843.*

svědčí pro původní primitivní parataxi. Podobně je tomu i v případě: *От таможниковъ и от откупщиковъ съ тою с ихъ манастырской соли, съ половины, ни вѣсего ни дворовыхъ пошлин, имати не велѣли* (А. Ист. I, 218, г. 1549). Se slovem *половина* byla ve staré ruštině vytvářena primitivní souřadná pádová spojení, jak o tom svědčí tyto Buslajevovy příklady: *къ тому половинѣ селу* (А. Ю., г. 1582) a *ведь все ужъ дочь-то . . . хотя за половиною да дворянином* (Абл.)¹¹ s významem: „dcera bude provdána třebas za polovičního ale šlechtice“. V případě *съ соли, съ половины* je naznačena přístavkovost druhého členu „ze soli, (a to) z poloviny, brát clo“.

Ustálení volného přístavku jako syntaktické kategorie pak proběhlo patrně obdobně jako ustalování přístavků těsných. Ovšem s vysvětlovacím charakterem volného přístavku souvisí okolnost, že mohl vzniknout jedině z druhé části starých souřadných pádových spojení, a proto může být, na rozdíl od přístavku těsného, kladen pouze za svůj určený člen. S větnou parentézí pojí volný přístavek jedině jeho vysvětlovací, vsuvková povaha. Je mezi nimi tedy vztah jisté funkční synonymie; o vztahu genetickém mezi větnou parentézí a volným přístavkem by bylo možné mluvit snad jen v tom smyslu, že si volné přístavky „vypůjčily“ u parenteze její intonaci.

Posléze několik závěrečných poznámek: Prozatím jsme předpokládali, že těsné i volné přístavky vznikaly ze souřadných závislých pádů a nikoli ze souřadných nominativů v pozici podmětu; do podmětu byla přenášena přístavková spojení již jako hotová. V pozici podmětu by totiž přechod dvou souřadných substantiv ve spojení determinaçní byl komplikován nutnou změnou v čísle kongruujícího přísudku, kdežto v pozici závislé se změna obsahového pojetí projevila jen menšími změnami v pláně intonačním. Nemáme doklady, v nichž by aspoň ve zbytečích bylo zachováno užití množného čísla přísudku při podmětu vyjádřeném přístavkovým spojením v čísle jednotném. Přechod několikanásobného podmětu ve volné spojení přístavkové by byl možný bez změny kongruence přísudku čísla v případech tohoto typu: *Мѡй стрѣлецъ, трухлѣцъ, сousedъ а татѣнокъ выбѣгли . . .*, kde je přísudek v plurálu, ať je pojetí členu výřtu *трухлѣцъ* jakékoli. To je ovšem případ dosti okrajový.

Těsný přístavek se v pozici podmětu mohl vyvinout ze zvláštního starobylého způsobu kladení souřadných podmětů s opakováním přísudku v jednotném čísle před druhým z nich: *Было у нашего батюшки у старого Леонтья-попа — было коровище, было обжорище, ходило по пововарням . . .* (Нар. рус. ск. Аф., III, 17). Zjednodušením takového nadbytečného užití přísudku lze dospět ke stažení konstrukce v těsné spojení přístavkové *коровище-обжорище* („kráva-nenasyta“). Tento výklad je ovšem mnohem spornější než objasnění předchozí, a proto

¹¹ *Акты Юридическіе (или Собрание формъ стариннаго делопроизводства, Археогрaфическая комиссия)*, СПб 1838; А. А. Аblesимов, *Сочинения, по изд. А. Ф. Смирдина* СПб 1899. Příklady uvádí F. I. Buslajev, o. c., 454.

bych jím nechtěl oslabovat přesvědčivost své argumentace v celku. Dále bylo možno souřadným splývavě připojeným substantivem v pozici podmětu vyjádřit látku, z níž je vlastní podmět nebo jeho část složen, popřípadě jej na základě této látky pojmenovat. Taková spojení nesporně mohla existovat též ve splývavé intonační podobě, např. *Есть в стени уточка золотые перышки* (Нар. русск. ск. Аф., стр. 12). J. Zubatý v cit. práci (s. 103) interpretuje druhou část podobného spojení *въ горах тѣхъ витають гуси и утицы періе красное* (Житие протопопа Аввакума стр. 317) větně jako „утицы, (их) періе красное“ nebo „утицы, (на них) періе красное“, avšak ve většině těchto příkladů ve starší literatuře nacházíme splývavé připojení, které nám větný původ nepotvrzuje. Co se týče přístavku „látkového“, uvádějí Buslajev a Potebňa též doklady jeho prepozice, zvláště z lidových písní: *ах свѣты яхонты серѣжки, купи сапьян черевички, по камению мосту, из за дуба-стола*, a to i prepozice látkového přístavku rozvitého, např. *три рубля бумажка* (Л. Толстой).¹² To by nasvědčovalo tomu, že látkový přístavek vystupoval odedávna jako přístavek těsný.¹³

Ani pokud se látkový nebo názvový přístavek splývavě připojený neshoduje se svým určeným členem v pádě, nemusí to ještě znamenat jeho větný původ, nýbrž důsledek té skutečnosti, že při určení názvu předmětu nebo látky (značky) záleží především na přesnosti údaje, již je schopen vyjádřit nominativ vhodněji než nepřímý pad. Srov. příklady staruské: *обвивается лютой змеей около чебота зелен сафьян, ко третьей-то мудрости учился Волхв обертываться гнедым Туром золотые рога*. (Древн. рос. стих. стр. 45, 46).¹⁴

Podobně užití nominativu jmenovacího v dnešním jazyce, např. *на хоше Říp, psát tužkou Kohinoor*, též není motivováno nějakým povědomím o jeho větné platnosti či původu. Těsný přístavek označující látku nebo název, jenž ovšem představuje spíše kategorii historickou, protože v současném jazyce se až na uvedený nominativ jmenovací nevyskytuje, také tedy vzniká z parataktických spojení substantivních,

¹² Srov. F. I. Buslajev, *о. с.*, 454, a A. A. Potebnja, *о. с.*, 181, 186, 236, 259.

¹³ Tímto výkladem nechci tvrdit, že se v textech vyskytují látkové přístavky jen ve formě těsných přístavků. Existují též látkové přístavky volné, nemáme však žádný důvod pro to, abychom je pokládali za geneticky starší než látkové přístavky splývavě připojené; možnost prepozice těsného látkového přístavku ukazuje na starobylost splývavých spojení. Velký znalec materiálu Potebňa se domnívá, zřejmě oprávněně, že případy látkového přístavku, jež jsou nespývavě připojeny, jsou druhotné a vznikají v souvislosti s tím, že se mnohdy ukazovala v textu potřeba nahradit látkový přístavek jmenovou větou. Dopršením takového přechodu látkového přístavku ve větu je pak zařazení odkazovacího zájmena před něj, jak to můžeme vidět v tomto příkladě: *Даём шубу кумачь курской красной на зайцехъ, на ней 14 пуговицъ серебряныхъ* (А. до Ю. Б. III, стр. 291). První přístavek *кумачь курской* ... je připojen splývavě, teprve druhý je připojen nespývavě a přeměněn ve větu. Srov. Potebňovu cit. práci, 318—322.

¹⁴ *Древние российские стихотворения, собранные Киршеном Даниловым и вторично-изданные*, изд. К. Ф. Калайдович, Москва 1818.

a to patrně nejprve v pozici podmětu. Při přenosu spojení do závislého postavení zůstává často nesklonný v důsledku své sémantiky.

Závěrem lze zopakovat, že těsná přístavková spojení se vyvinula v našich jazycích, jak o tom svědčí materiál staroruský, z formálně souřadných, leč obsahově podřadných starých spojení substantivních. Volný přístavek pak vznikl z týchž spojení nebo z několikanásobných větných členů. Při ustalování obou přístavků jako syntaktické kategorie sehrály rozhodující úlohu sémantika spojení a intonace.